

UDK 821.163.4(497.6)-92(049.3)

Primljeno: 03. 03. 2024.

Stručni rad
Professional paper

Muhidin Džanko

(KAKO) NADŽIVJETI NACIONALIZME

**(Senadin Musabegović, *Odsutno tijelo moći*,
Buybook, Sarajevo - Zagreb, 2023)**

U suvremenom svijetu zahvaćenom tzv. multipolarnom prekompozicijom sve je izraženiji kulturalni fenomen i sve brojnija naučna literatura (filozofsku, sociopolitološku, politopsihološku, književnoteorijsku) koja se kritički postavlja spram (neo)liberalne agende i invazivnih politika Velikih Imperija, kako u sadašnjosti, tako i u prošlosti, kao i u projekcijama budućnosti globalnog poretka. Ta ideologijska imperijalistička matrica nazvana je Agendom 5D (digitalizacija, dehumanizacija, destrukcija, depopulacija, distopija) i, što je posebno znakovito, literatura koja se bavi ovim fenomenima dolazi i sa desnog i sa lijevog dijela političkog spektra nudeći cijelu lepezu argumenata i kritičkih pogleda na implementaciju neoliberalnih vrijednosti. U našoj sredini, unutar ovog kulturalnoliterarnog korpusa vrhuni trilogija Senadina Musabegovića *Rat – konstitucija totalitarnog tijela*, *Umiruće tijelo politike* i *Odsutno tijelo moći*. Posljednja od ovih knjiga objavljena je 2023. godine i, kako sam autor navodi, „fokusira se na raspad jednog sistema, što ga je predstavljala SFRJ, s ciljem da se taj raspad prikaže prvenstveno na kulturnom, političkom i umjetničkom planu“ (str. 8). Na tom tragu autor je i komponirao svoju knjigu u šest konzistentnih poglavlja, koja se mogu iščitavati dvojako: kao zasebne kulturalne studije i kao dijelovi jedne zaokružene i cjelovite knjige u kojoj su lucidno i akribički analizirani uzroci i posljedice raspada (ili „razaranja“) SFRJ, sa posebnim akcentom na pogubne efekte tog raspada/razaranja po građane, narode i državu (SR) BiH.

Već u prvome poglavlju, samim naslovom „Raspad zajednica – stvaranje nacionalizma“, Musabegović dokazuje jednu od ključnih teza svoje knjige – raspad SFRJ generiran je „stvaranjem nacionalizma“ kojemu se pripisuju izrazito negativna značenja. Svojim tumačenjem nacionalizma Senadin Musabegović se priključio onim sociopolitološkim i kulturološkim teoretičarima lijeve orijentacije koji u nacionalizmu uvijek prepoznaju destruktivni potencijal „iz kojeg dolaze ubilačke mahnitosti, nekrofilijaska destrukcija, čudovišni zločini i druga mnogolika zla“ (Esad Zgodić, *Politička proizvodnja patnje: O strahu, laganju i osvetti*, Sarajevo, 2022, str. 100).

(Post)moderni fenomen nacionalizma Musabegović ne posmatra iz metateorijske perspektive, već ga sondažno analizira u konkretnom vremenu i prostoru, bazirajući se na Brodelovom poimanju historijskih procesa „dugog trajanja“ i zato se najprije osvrće na historiju formiranja nacionalnih država na Balkanu počevši od doba Osmanske Imperije kada, po Musabegovićevom mišljenju, nije bilo izraženije politizacije svakodnevnog života niti etničkih sukoba, barem ne onakvih kakvi su se dešavali nakon „implementacije novih ideoloških vrijednosti kroz nacionalizam“, te zaključuje: „Naprotiv, etnički konflikt nastaje kada se prema evropskom modelu počinju formirati nacionalne države i kada se počinje razvijati nacionalistička politika teritorijalnog ekspanzionizma“ (str. 19).

Iako se u nekim političkim teorijama pokušavaju iznijansirati manifestni vidovi nacionalizma, kao primjerice u shvatanju Bernharda Valdenfelsa gdje se nacionalizam tretira kao posebna forma etnocentrizma i dijeli ga se na tzv. defanzivni i ofanzivni¹, Musabegović se beskompromisno priklanja onoj školi političkog i kritičkog mišljenja koja izvore suvremenog nacionalizma vidi u djelovanju religijskih elita i prepoznaje kleronacionalizam kao generator različitih oblika političke, kulturne i medijske manipulacije. U tome smislu Musabegović razrađuje vrlo zanimljivu tezu po kojoj su vjerske elite u Jugoslaviji istovremeno kritizirale komunističku vlast i preuzimale komunistički mit o nadi u bolju budućnost, ali ovaj put je kleronacionalizam izgrađivao mit o budućnosti kroz povratak u “zlatnu prošlost” koristeći religijsku amblematiku zarad ujedinjenja i mobilizacije širokih narodnih masa. Taj proces Musabegović analizira na uzorcima raspada triju imperija: Osmanske, Austro-Ugarske i državnih tvorevina triju Jugoslavija. Pozivajući se na najširu referentnu literaturu, politološku, sociološku, filozofsku, historiografsku², autor gradi sopst-

1 V. više u: Valdenfels, Bernhard, *Topografija stranog. Studije o fenomenologiji stranog*, Stylos, Beograd, 2005. I Valdenfels, kao i drugi brojni teoretičari nacionalizma, taj fenomen tretira prvenstveno kao ideologiju koja promiče interese politokratije i plutokratije.

2 Uistinu fascinira Musabegovićevo akribičko prolaženje kroz referentnu literaturu koja se iz različitih uglova bavi i proučavanjem nacionalizma, kao i učešćem vjerskih elita u izgradnji nacionalističke mitologije (spome-

veni stav o nacionalizmima na slavenskome Jugu i provlači taj stav kroz rešetku marksističke kritike po kojoj je „etnonacionalizam bio sredstvo za sticanje ekonomske, kapitalističke moći određene društvene elite, i u tome je zdušno učestvovala i religijska elita“ (str 87.).

Stvarajući vlastiti bedeker za prohod kroz tokove nacionalizama u jugoslovenskim državnim tvorevinama Musabegović pomno prati i procese homogenizacije „nacionalnog političkog tijela“ koje je kao sredstva koristilo „religiju, nacionalni jezik i lokalnu folklornu mitologiju“. U drugom poglavlju knjige interpretira se fenomen „palanke i palanačke svijesti“ predstavljen kroz figuru zatvorenog kruga, kako je to na vispren način svojedobno elaborirao srpski filozof Radomir Konstantinović u znamenitoj knjizi *Filosofija palanke*. Analizirajući Konstantinovićevu knjigu Musabegović eksplicira „proces nacionalističkog zatvaranja palanke u vlastiti identitet“ unutar kojega se kroz forme epske kulture i mita o nacionalnom herojstvu mimetizira mitski obrazac svijeta. Posebno zanimljiv dio ovoga poglavlja jeste Musabegovićev polemički stav spram teza B. Mihailovića Mihiza o Konstantinovićevoj knjizi. Musabegović smatra da ispoljavanje palanačkog nacionalizma nije bilo prisutno u doba socijalističke vlasti, već tek nakon propasti socijalizma i Jugoslavije, sa pojavom nacionalističkih lidera među kojima je prednjačio Slobodan Milošević.

Srbijanskom nacionalističkom lideru Musabegović posvećuje pozornost u trećem poglavlju pod nazivom „Raspolučena granica između etnonacionalizma i kapitalizma u zvucima turbo-folka“. Pozivajući se na određene teze Ivana Čolovića, Musabegović zapaža da se Slobodan Milošević politički instalirao na „upražnjeno mjesto moći“ koje je ostalo nakon smrti Josipa Broza Tita. Inače, Musabegović sistem Miloševićeve nacionalističko-totalitarne vlasti promatra u kontekstu Fukoove strategije moći gdje ne postoji subjekt, već ciljana politika rasula i haosa. U takvoj etnonacionalističkoj optici razvio se, prema Musabegovićevom mišljenju, snažan kult žrtve gdje se kroz pjesmu i estradnu buku „veliča napaćenost nacionalne duše“ i uspostavlja „šizoidna granica između kapitalizma i etnonacionalizma“. Tu pogubnu delimitaciju Musabegović vrlo pronicljivo prepoznaje u fenomenu turbo-folka, osobito kroz portret najslavnije turbo-folk zvijezde Cece Ražnatvić i njezinog muža Arkana. Turbo-folk kultura, kako to izvanredno primjećuje Musabegović, iznjedrila je dva modela – estradna diva kao žena koja „postaje krilo za odmor ratnika“, i snažni, patrijarhalni ratnik, vođa mafijaškog klana i zločinac bez premca. Međutim,

nimo samo u ovoj kratkoj fus-noti neke od autora na čija se djela i stavove poziva i pomno ih analizira: M. Gleni, Č. Miloš, M. Ekmečić, E. Gentile, B. Buden, M. Filipović, U. Vlasisavljević i dr.)

Musabegović ne promatra turbo-folk i njegove proponente kroz dnevno-političku perspektivu, već ih analizira u kulturološkom kontekstu. Tako u post scriptumu trećeg poglavlja ističe: „Za svaku kulturu bi se moglo reći da predstavlja hibrid i po tome bi turbo-folk mogao posjedovati i svoje pozitivne vrijednosti. Problem je u tome što turbo-folk hoće da pobjegne od hibrida, od drugog u samom sebi. Zasnovan na političkoj svijesti u kojoj je kroz relativizaciju kulturoloških vrijednosti sve moguće, u kojoj je veoma krhka granica između zločinca i sveca...” (str. 157)

U četvrtom poglavlju „Antifašistička tradicija kao čuvar jedinstva naroda u BiH“ Musabegović zastupa tezu da socijalistički sistem u SFRJ nije bio velika iluzija mada se raspao krvavim jugoslovenskim ratovima tokom 1990-tih godina. Razmatrajući različite aspekte kritike ideje bratstva i jedinstva Musabegović zaključuje da ta ideja nije bila samo prazna ljuštura već su ljudi vjerovali u nju i u ulogu Tita u stvaranju koegzistencije među jugoslovenskim narodima. Za Musabegovića Tito je bio ne samo figura ispoljavanja političke moći, već i faktor mirnog suživota u SFRJ pa je tek nakon Titove smrti došlo do nepovratne destrukcije SFRJ, kada je prazninu u jugoslovenskom socijalističkom društvu popunio nacionalistički dvojac Milošević-Tuđman. Odumiranjem države došlo je do neminovnog rađanja nacionalizma i totalne negacije Titove vlasti, kao i penetracije u vlast komunističkih konvertita te ne-umjerenog rasta nacionalističkog populizma. Kao žrtvu tih destruktivnih političkih procesa Musabegović prvenstveno vidi Bosnu i Hercegovinu, ali pri tome iskazuje i optimističku viziju da će na zasadaama antifašističkih tekovina Bosna i Hercegovina opstati unatoč svim blokadama i destruktivnim djelovanjima nacionalističkih krugova.

Magistralnom dionicom cijele knjige *Odsutno tijelo moći* smatramo poglavlje „Krlježa i stećci“. Ovdje do punoga izražaja došlazi Musabegovićev analitički dar, kao i izvrsno poznavanje raznovrsne literature o dvjema paralelnim temama: Krlježino djelo i srednjovjekovna Crkva bosanska, odnosno fenomen bosanskoga bogumilstva. Ovim fenomenima Musabegović prilazi i kao politolog i kao historičar umjetnosti tumačeći srednjovjekovnu ikonografiju na stećcima. Imponirajuća je Musabegovićeva akribičnost koju ispoljava u ovoj studiji kroz multiperspektivnu kritičku misao – svaku svoju tezu ogleda spram teza drugih autora, i to iz različitih interpretacijskih uglova: politološkog, književnokritičkog, estetičkog, likovnokritičkog, historio-grafskog. Ponekada ta filigranska sklonost ka različitim vidovima referentne literature, koju treba pomno prostudirati, može izgledati kao da vodi nekoj vrsti eklekticizma, ali autor nikada ne ostaje samo na razini navođenja određene literature, već fenomene koje deskribira uvijek argumentira i postulira vlastitim preis-

pitivanjima. Primjerice, kada govori i Krležinom shvatanju Bosne kao raskršća svjetova, Musabegović tu inače općepoznatu i upotrebljavanu tezu suštinski proširuje i nadograđuje: „Zapravo, ona nije samo raskrsnica, tranzitna stranica za susret kultura, ona ih povezuje, stvara od njih nešto novo i autentično, i zbog toga je ona centar, okosnica, kako kaže Krleža, koja se opire svakom klasificiranju“ (str. 214).

Za Musabegovića je Krležina naracija o stećcima važna jer se „opirala ideji srpskog vidovdanskog nacionalizma, ujedno i ideji hrvatskog separatizma“. U tom smislu autor iznosi tezu da je Krleža težio „alternativnoj naraciji“ o bogumilima kao ideji novog jugoslovenskog integralizma koju je mogla ostvariti Titova Jugoslavija. Ali, Musabegović se nikada ne zadovoljava iznošenjem političkih teza, naprotiv, on minucioznim kritičkim analizama sagledava sve fenomene u samjeravanju sa stavovima drugih autora. Tako će spomenuti gotovo sve autore koji su se bavili fenomenom estetike bosanskih stećaka, njihove ikonografije i pismeničke lapidarnosti (O. Bihalji-Merin, Š. Bešlagić, A. Solovjev, S. Džaja, M. Vego, M. Wenzel, D. Lovrenović, A. Benac, M. Dizdar i dr.), kao što će ukazivati i na neke svjetske autore referentne u području srednjovjekovne umjetnosti i kulture općenito (E. Panofski, L. Venturi, J. Huizinga, J. J. Winckelmann i dr.)

Kako je to lijepo izrazila Aida A. Hozić, Senadin Musabegović pokušava misliti o svijetu iz bosanske perspektive, bez ikakvih ograničenja, kroz dekonstrukciju različitih društvenih fenomena, gradeći sopstveni antiimperijalistički stav i prepoznajući religiozni radikalizam kao negaciju antiimperijalne politike, o čemu piše u završnom poglavlju svoje knjige. Nad ruševinama svijeta koji se raspada pred našim očima Musabegović ne želi isprazno lamentirati, već u maniri sartrovski angažiranog intelektualca taj urušeni svijet želi ponovo izgrađivati, ali ne na temeljima liberalne kapitalističke eksploatacije, već na univezalnim humanističkim idejama i etičkoj obnovi čovječanstva.

Na kraju ovoga kratkog prikaza treba kazati da je čitanje Musabegovićeve knjige *Odsutno tijelo moći* zbog njezine eruditske slojevitosti izuzetno zahtjevno i iziskuje multiperspektivno obrazovanog čitatelja, shvaćenog u ekoovskoj optici kao čitatelja koji se uz knjigu duhovno oplemenjuje i kritički obogaćuje. U tom duhovnom bogaćenju i jeste veličina ove knjige.

Adresa autora
Author's address

Muhidin Džanko
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
muhidindzanko@gmail.com